

תפוחים, תפוזים ואחוז החסימה שיטת הבחירות הישראלית 2015 במבט השוואתי

רז א' איזנברג | לירן הרסגור

שיטת הבחירות הנהוגה היום בישראל נקבעה לאחר קום המדינה בחוק יסוד: הכנסת, התשי"ח, אבל מאז כמעט שלא פסקו הוויכוחים בעניינה (יעקבי, 2008). אלא שלמרות הדיונים הרבים הלכה למעשה נעשו בשיטה שינויים מעטים בלבד. הנרחב שבהם הוא רפורמת הבחירה הישירה, שהונהגה בישראל במערכות הבחירות בשנים 1996-2001. בשנים האחרונות חזר לכותרות ביתר שאת הצורך ברפורמה, ובעיקר מאז מערכת הבחירות לכנסת ה-19. כך, מפלגת יש עתיד, שהוקמה אז, חרתה על דגלה את שינוי שיטת הממשל וחיווק המשילות וראתה בה אחת הרפורמות החשובות ביותר שהיא מתעתדת לקדם בכנסת. גם מפלגת ישראל ביתנו כללה במצעה מאז הקמתה את הצורך בשינוי שיטת הממשל, וראשי שתי מפלגות הללו, יאיר לפיד ואביגדור ליברמן, פעלו בכנסת ה-19 לקידום חוק לשינוי השיטה. בצד הצעות הקשורות בהגבלת מספר השירים בממשלה ובאופן הפלת הממשלה בהצעות אי-אמון, היה אחוז החסימה (דהיינו, אחוז הקולות שמפלגה צריכה להשיג בבחירות על מנת לקבל מושב בכנסת) הרכיב העיקרי בשיטת הבחירות שמפלגות הקואליציה התמקדו בשינויו. אחוז זה השתנה בישראל לאורך השנים: ב-1951 הוא עמד על 1% מכלל הקולות הכשרים, לפני בחירות 1992 הועלה ל-1.5%, וב-2004 הועלה ל-2%. בדיונים בנושא העלת אחוז החסימה בכנסת ה-19 הוצעו לו שיעורים שונים: הגבוה שבהם הוצג על ידי יאיר לפיד – 6% – ואילו ליברמן הציע להעלותו ל-4%. שרת המשפטים דאז ציפי לבני דרשה כי הוא לא יעלה על 3%, ולבסוף הושגה פשרה והוא הועלה ל-3.25% (ליס, 2014). מהו סוד כוחם של המספרים הללו? מדוע דווקא 6%, או מדוע לא יותר מ-3%? האם אלה, בעיני אותם הפוליטיקאים, ערכים אידאליים לאחוז חסימה, ואם כן – על מה הם מבססים את תפיסתם, ואיזו תוצאה פוליטית הם מקווים להשיג באמצעותה?

אחוז החסימה נחשב בשיח הרווח לאמצעי להגבלה של כניסת מפלגות קטנות לכנסת. מפלגות אלה, המכונות פעמים רבות "רסיסי מפלגות", נתפסות כמביאות לאי-יציבות קואליציונית ולא-יכולת של הממשלה למשול. פעמים רבות מושווית ישראל בהקשרים אלה למדינות דמוקרטיות אחרות כמו ארצות הברית, גרמניה ועוד, ויש המבקשים להביא להקטנת מספר המפלגות בפרלמנט בדומה למדינות אלה. אלא ששיטת הבחירות הישראלית שונה מהשיטה באותן מדינות, ולכן משמעותו בפועל של אחוז החסימה וההשפעה האפשרית שלו על המערכת הפוליטית ועל הבוחרים – שונות גם הן (קניג, 2007).

במאמר זה אנו מבקשים להאיר היבט שנעדר מן השיח הציבורי בנושא אחוז החסימה: האופן שבו מתנה שיטת הבחירות את השפעת אחוז החסימה על התוצאות הפוליטיות. למעשה, אנו טוענים כי המונח "אחוז חסימה" מקבל משמעות אחרת לגמרי בשיטות בחירה שונות, כך שכל המשווה בין ערכו של אחוז חסימה בישראל לבין אחוזי החסימה במדינות בעלות שיטות בחירה אחרות, כאילו השווה בין תפוחים לתפוזים. לפיכך אי־אפשר לגזור מהשוואה זו מסקנות ברורות. תוקף.

במאמר נבחן כיצד פועלים אחוזי חסימה לגליים שונים בחוקי בחירות שונים. לשם כך, נציג תחילה את ההבדל העקרוני שבין אחוז חסימה שהוא אינהרנטי לגודל המחוז בשיטת הבחירות לבין אחוז החסימה הלגלי, הנקבע בחוקי הבחירות. בהמשך נעמוד על התתי־סוגים של אחוזי החסימה האינהרנטי והלגלי, אגב הדגשת ההבדלים בין שיטות בחירה שונות: המחוזיות, הארצית והמעורבת. לבסוף, נערוך כמה סימולציות על תוצאות הבחירות לכנסת ה־20 ונשאל מה היה קורה אילו שיטת הבחירות וגובה אחוז החסימה הלגלי היו שונים. השוואה זו תעזור לנו לענות על שתי שאלות: מדוע אחוזי החסימה משפיעים באופן שונה על תוצאות הבחירות, כאשר הם מופעלים בשיטות בחירה שונות? באילו מקרים יש לאחוז החסימה הלגלי השפעה רבה יותר מן האחוז האינהרנטי, ולהפך? אנו מקווים שבדיקה זו תמחיש מדוע הדיון בישראל עד כה באחוז החסימה לוקה בחסר, וכיצד עדיף להתייחס אליו, כך שהדיון ייעשה בזהירות רבה יותר ובאופן שיהיה נכון יותר השוואתי.

א. אחוז החסימה בישראל

שיטת הבחירות בישראל היא אינטואיטיבית ופשוטה יחסית: יש בה מחוז בחירה אחד בגודל של 120 מושבים, המתחלקים, פחות או יותר, בצורה יחסית וישירה לפי שיעורי הקולות שקיבלה כל רשימה בבחירות. ייתכן שפשטות זו מסבירה את תשומת הלב המרובה שאחוז החסימה מקבל בשיח על שיטת הבחירות גם מחוץ לאקדמיה ולכנסת. אחוז החסימה נתפס, לכאורה לפחות, כרכיב המְכַנֵּי הבולט ביותר בשיטה הישראלית והקל ביותר לשינוי, מפני שהשפעתו מידית ומובנת לכול. זהו גם הרכיב היחיד בשיטה ששונה ארבע פעמים מאז קום המדינה.¹ השינויים באחוז החסימה בישראל משקפים עלייה מדורגת בשיעורו: העלאה ל־1% (עלייה של 20% מהקביעה הראשונה עם קום המדינה של 0.83%); העלאה ל־1.5% (עלייה של 50%); העלאה ל־2% (עלייה של 33%); השינוי האחרון ב־2014 היה החד ביותר, מ־2% ל־3.25% (עלייה של 62.5%). משמעותה המעשית של העלאות אחוז החסימה ל־3.25% היא שהסיעה המינימלית הנבחרת לכנסת צריכה להיות של 4 נציגים לפחות, בהשוואה לסיעות של 2 נציגים שהיו יכולות להיכנס לכנסות הקודמות.

1 נוסחת חלוקת העודפים שונתה פעם אחת ב־1973, ושיטת בחירת ראש הממשלה שונתה לבחירה ישירה ב־1992 ובוטלה ב־2003.

הצדקות מגוונות ומניעים פוליטיים עמדו מאחורי ההצעות להעלאת אחוז החסימה. לרוב טוענים המצדדים שהעלאת אחוז החסימה נעשית לשם הפחתת הפיצול הגדול שממנו סובל הפרלמנט הישראלי המביא בעקבותיו לסחטנות פוליטית ולבעיית משילות (ראו למשל רובינשטיין וולפסון, 2012, שהמליצו להעלות את אחוז החסימה ל-4%). המדד המקובל בהקשר זה למידת פיצול הוא המספר האפקטיבי של מפלגות בפרלמנט (Taagepara and Shugart, 1989) – מספר גבוה עשוי להעיד על רמה פחותה של משילות. מדד זה גבוה במיוחד בישראל, והוא עלה מאוד מאז שנות התשעים (קניג, רהט וחזן, 2004). ואולם יש הטוענים כי מספר גדול של מפלגות בפרלמנט הוא רק סימפטום של בעיית משילות עמוקה יותר ולא הבעיה עצמה. בישראל ייתכן דווקא שהקטנת מספר המפלגות בעקבות אחוז חסימה גבוה, וכתוצאה מכך הקטנה של מספר האפשרויות להקמת קואליציה, יובילו להגברת בעיית המשילות (דיסקין וקליין, 2013). יש לזכור כי בעשורים הראשונים של המדינה היה אחוז החסימה נמוך יותר, ודווקא בשנים הללו בעיית המשילות הייתה מתונה יותר מהיום.

המתנגדים להעלאת אחוז החסימה מייחסים לעתים מניע פוליטי למציעי הרפורמה, המתבסס על המפה הפוליטית הנוכחית. העלאת אחוז החסימה, לפי טענה זו, משרתת גורמים פוליטיים המבקשים למנוע ממפלגות מסוימות להיכנס לכנסת. בהסתכלות כזו יכול אחוז החסימה להיראות כלי צר ומידי לשינוי פוליטי. טענה זו לא הועלתה לראשונה בדיון האחרון באחוז החסימה. כך למשל, ב-1981 הציע הליכוד להעלות את אחוז החסימה מ-1% ל-2.5%. מפלגת העבודה התנגדה להצעה זו עקב חששה שהדבר יפגע במפלגות הערביות ובמפלגות אחרות בגוש השמאל, כמו רץ ושינוי, אשר קיבלו באותה תקופה פחות מ-2% מהקולות. בהיעדר הסכמה בין שתי המפלגות הגדולות נפלה ההצעה ברוב דחוק (11: Brichta, 2001). ב-1991 היו אלה דווקא מפלגות הימין שנפגעו מעליית אחוז החסימה ל-1.5%, שכן מפלגת התחיה קיבלה רק 1.2% מקולות הבוחרים בבחירות 1992 ולא נכנסה לכנסת. אילו אחוז החסימה היה נשאר על כנו ועומד על 1%, גוש הימין בראשות יצחק שמיר היה מסוגל להרכיב קואליציה במקום יצחק רבין (דורון, 2006: 59).

גם ב-2014 נשמעו טענות מסוג זה בעניין העלאת אחוז החסימה. ניתן למצוא לכך ביטוי פורמלי בעתירות שהוגשו לבית המשפט העליון בעקבות העברת חוק המשילות באותה השנה. בעתירות נטען שהעלאת אחוז החסימה נועדה למנוע מהמפלגות הערביות להיבחר לכנסת, או לפחות להכריחן להתאחד, מתוך תפיסה פטרנליסטית שרואה בכל המיעוט הערבי מקשה אחת ואינה מאפשרת לו ויכוח פוליטי פנים-חברתי.² העתירות נדחו ברוב קולות, בניגוד לדעת המיעוט של השופט סלים ג'ובראן.

כמו כל שינוי בחוקי הבחירות, ההעלאה האחרונה של אחוז החסימה הובילה להיערכות אסטרטגית של המפלגות, שהתבטאה באיחוד רשימות. שלוש הרשימות הערביות שיוצגו בכנסות הקודמות אכן החליטו להתאחד. איחוד זה, שהביא תחת קורת גג אחת אידאולוגיה קומוניסטית,

2 בג"ץ 3166/14 גוטמן נ' היועץ המשפטי לממשלה (פורסם בנוב, 12.3.2015).

אידאולוגיה דתית-אסלאמיסטית ואידאולוגיה חילונית-לאומית, לא היה מובן מאליו, והוא הוכרע רק בימים האחרונים ממש לפני הגשת הרשימות. גם מהצד השני של המפה הפוליטית המפלגות נערכו: על אף מחלוקות פנימיות שדווח עליהן בתקשורת ולמרות הבדלים אידאולוגיים, בסופו של דבר החליטו מפלגת הבית היהודי ומפלגת תקומה להתמודד יחד בבחירות (תחת המותג "הבית היהודי") ולא להתפצל. גם מפלגתו החדשה של אלי ישי, שפרש ממפלגת ש"ס, בחרה להתאחד עם רשימת הימין הקיצוני "עוצמה לישראל", למרות ההבדלים ביניהן. בסופו של דבר, רשימה זו נכשלה בניסיון לעבור את אחוז החסימה הגבוה, אף שקיבלה מספר נכבד של קולות; אילו אחוז החסימה היה נמוך יותר, מספר זה היה מזכה אותה בעד שלושה מנדטים.

ב. אחוז החסימה כרכיב בשיטת הבחירות

ראינו אפוא שאחוז החסימה הוא רכיב בשיטת הבחירות שקל יחסית לשנותו. כעת עולה השאלה: האם השפעתו אכן פשוטה ואינה תלויה בשאר הרכיבים בשיטת הבחירות? במילים אחרות, האם יש לראות בו רכיב שהשפעתו תוספתית (incremental) בלבד לשיטת הבחירות או שמא זהו רכיב גורף שיש לו השפעת רוחב עמוקה גם על ההיבטים האחרים של שיטת הבחירות, ולכן יש לנהוג בו בזהירות (זובידה, 2008), ואם כך הדבר – כיצד הוא מתנהג בתנאים שונים?

כדי לענות על שאלה זו יש לחזור אל המנגנונים הבסיסיים המגדירים את שיטת הבחירה בצד אחוז החסימה: גודל מחוזות הבחירה ומספרם; מבנה פתק ההצבעה; ואופן ספירת הקולות או תרגומם למושבים (Farrell, 2011).³ הגורם הראשון, גודל המחוז (district magnitude), כלומר מספר הנציגים הנבחרים לפרלמנט מאותו מחוז, הוא אולי הרכיב החשוב ביותר המשפיע על שאר תכונותיו של הנוף הפוליטי (Duverger, 1954; Rae, 1967; Cox, 1997). מחוז בחירה קטן (ובמיוחד מחוז בגודל מושב אחד) מאפיין שיטות בחירה רוביות, כמו בארצות הברית ובריטניה. מחוזות בחירה גדולים, שבהם נבחרים נציגים רבים יחסית מאפיינים שיטות יחסיות, המאפשרות למפלגות רבות יותר לקבל ייצוג בפרלמנט (Clark and Golder, 2006).

אחת ההשפעות הישירות והחשובות של גודל המחוז היא קביעת סף חסימה אינהרנטי שעל מפלגה לעבור כדי לזכות במושב בפרלמנט. במחוז בחירה שבו מושב אחד בלבד תזדקק מפלגה (או מועמד) ל-50% מהקולות ולקול אחד נוסף כדי להבטיח את קבלת המושב. במחוז בחירה של 100 מושבים תזדקק מפלגה למעט פחות מ-1% מקולות הבוחרים כדי להבטיח לעצמה מושב בפרלמנט.

3 במאמר זה נתמקד בשני מנגנונים: גודל המחוז ואחוז החסימה. אף על פי כן, גם לגורמים האחרים נודעת השפעה משמעותית על תוצאות הבחירות. כך למשל, שיטת תרגום הקולות למושבים מסוג ד'הונדט על פי הממוצע הגדול ביותר למושב עודף (או נוסחת "בדר-עופר" כפי שהיא מכונה בשיטת הבחירות הישראלית) מייחסת בחישוב המתמטי משקל רב יותר לבוחרים שמצביעים למערכי מפלגות גדולות. אי-אפשר למצוא שיטה אחת שתחשב הוגנת ותתייחס באופן שווה לחלוטין לכל הבוחרים (Arrow, 1950).

נוסף על אחוז החסימה האינהרנטי, במדינות אחדות נקבע בשיטת הבחירות גם אחוז חסימה לגלי קשיח שעל מפלגה לעבור כדי לזכות במושב בפרלמנט. אחוז חסימה זה אמור להגביל מפלגות זעירות מלהיכנס לפרלמנט, גם אם הצליחו לעבור את אחוז החסימה האינהרנטי הנובע ישירות מגודל המחוז. שני מושגים מובחנים אלה, אחוז חסימה אינהרנטי ואחוז חסימה לגלי משלים, מתייחסים לסף הקולות שעל מפלגה לקבל בבחירות כדי לזכות במושב אחד בפרלמנט לפחות, אולם הם נבדלים מאוד זה מזה ויכולים כל אחד להשפיע בצורה שונה על התנהגות הבוחרים והמפלגות. רבים נוטים להתעלם מהבחנה זו ומשווים בין אחוז חסימה אינהרנטי בשיטות מסוימות לבין אחוז חסימה לגלי בשיטות אחרות. ספק אם נכון בכלל להשוות בין אחוז חסימה אינהרנטי לבין אחוז חסימה לגלי, אך ברור שהשוואה כזאת צריכה להיעשות בזהירות ומתוך תשומת לב להבדלים ביניהם. אין להתייחס אל אחוז החסימה הלגלי כמחליף של אחוז החסימה האינהרנטי בכל שיטה ושיטה, ואף לא נכונה הקביעה שאחוז החסימה הלגלי בהכרח מגביל יותר מאחוז החסימה האינהרנטי – בשיטות מסוימות הוא מחליף אותו, באחרות הוא משלים ובאחרות הוא חוסה בצלו.

1. אחוז חסימה אינהרנטי

במאמר זה אנו מגדירים אחוז חסימה אינהרנטי כאחוז הקולות התאורטי שבהיעדר מגבלה מפורשת אחרת בחוקי הבחירות היה מונע ממפלגות להיכנס לפרלמנט. הגדרה אמפירית מקובלת לסוג כזה של אחוז חסימה מתייחסת אל "סף ההכללה" (threshold of inclusion), המוגדר כמספר הקולות המרבי שמפלגה יכולה לקבל בבחירות אך שאינו מבטיח לה מושב בפרלמנט (Rokkan, 1968). כך, מפלגה שתעבור את סף ההכללה המרבי, ולו בקול אחד בלבד, תקבל בוודאות מושב אחד לפחות בפרלמנט. סף ההכללה מוגדר מתמטית כך (M הוא גודל מחוז הבחירה):

$$\frac{1}{(1+M)} = \text{סף ההכללה}$$

במקרה של מחוז של 120 מושבים, כמו בדוגמה הישראלית, צריכה מפלגה לקבל קול אחד יותר מ-1/121 מהקולות, כלומר 0.83%, כדי להבטיח זכייה במושב אחד לפחות.⁴ בפועל, ייתכן

4 הנוסחה שהוצגה לעיל נכונה עבור רוב שיטות תרגום הקולות למושבים, ובכל מקרה אינה יורדת מהסף המרבי התאורטי הדרוש בכל שיטת בחירות קיימת (Lijphart, 1994). ככל שידועים לנו יותר פרטים על מערכת בחירות מסוימת, ובעיקר על שיטת תרגום הקולות למושבים ועל מספר המפלגות המתמודדות בבחירות, כך ניתן להפחית מעט את אחוז החסימה המרבי. בכל מקרה, לשיטת תרגום הקולות למושבים על פי הממוצע הגדול ביותר מסוג ד'הונדט (שהיא השיטה הנפוצה ביותר במערכות בחירה יחסיות ונהוגה גם בישראל), הנוסחה לסף כניסה מרבי לא תהיה תלויה כלל במספר המפלגות המתמודדות ותישאר כפי שנכתבה מעלה.

שמפלגה תצליח להיכנס לפרלמנט גם עם שיעור קולות נמוך יותר מסף ההכללה המרבי, בהתחשב במספר המפלגות המתמודדות ובהתפלגות הקולות בתוצאות הבחירות. מסיבה זו הציעו בספרות גם אחוזי חסימה אינהרנטיים משלימים כמו סף האי-הכללה המינימלי (threshold of exclusion; Rae, Hanby, and Loosemore, 1971) ואחוז חסימה אפקטיבי, שהוא ממוצע של סף ההכללה המרבי וסף ההכללה המינימלי ומנסה לחזות על כמה יעמוד אחוז החסימה האינהרנטי בפועל (Lijphart, 1994; Taagapera and Shugart, 1993). בהמשך נתייחס אל אחוז החסימה האינהרנטי באופן תאורטי בעיקר, כסך החסמים הנובעים מגודל מחוז הבחירה בהיעדר חוקי בחירות אחרים. לצורך חישובים נתייחס אל נוסחת סף ההכללה שהוצגה לעיל.

2. אחוז חסימה לגלי

אחוז החסימה הלגלי, אם קיים, נקבע מפורשות בחוקי הבחירות של המדינה. מקובל להתייחס אל אחוז חסימה זה כאל חוק בחירות פשוט לכאורה: סף הקולות שמפלגה צריכה לעבור כדי להיכנס לחישובי המושבים בפרלמנט. כמעט בכל המדינות הדמוקרטיות המנהיגות שיטת בחירות יחסית מוגדר גם סוג כזה או אחר של אחוז חסימה לגלי עבור המושב, או המושבים, הראשונים. רק מדינות מעטות שבהן נהוגה שיטה יחסית או מעורבת אינן מנהיגות אחוז חסימה לגלי כלל (למשל, פינלנד, פורטוגל, דרום אפריקה ומקדוניה). יש גם דוגמאות ספורות לשיטות ייחודיות כמו "הפתק המדורג האירי".

במחקר בפוליטיקה השוואתית מקובל להתייחס לאחוז החסימה הלגלי כאחד הרכיבים העיקריים בשיטת הבחירות, בצד גודל המחוז במדינה (ראו למשל, Ferrara and Anckar, 1997; Herron, 2005; Tavits and Annus, 2006). לעתים משלבים את אחוז החסימה האינהרנטי (או את גודל המחוז) ואת אחוז החסימה הלגלי לכדי מדד אחד המוגדר "סגירות המערכת" או "גודל מחוז אפקטיבי" (להגדרה: Taagepera, 1998; לדוגמה למקרה: Solt, 2008).

ואולם על אף הנטייה לפישוט בהתבוננות מעמיקה יותר ניתן לראות שאחוז החסימה הלגלי פועל באופנים שונים בשיטות בחירה שונות ומשפיע עליהן אחרת. במילים אחרות, יש יחסי גומלין הדוקים בין שיטת הבחירות, ובייחוד בין גודל המחוז לפי שיטת הבחירות, לבין השפעתו האפשרית של אחוז החסימה הלגלי על התוצאות הפוליטיות. כדי להמחיש את משמעותו התאורטית והמעשית של אחוז החסימה הלגלי בשיטות בחירה שונות נתייחס להלן לארבעה אבות טיפוס של שיטות בחירה ונראה כיצד השפעתו הפוטנציאלית משתנה משמעותית משיטה לשיטה. יש להתייחס לדוגמאות אלה כמייצגות משפחות של שיטות בחירה הממוקמות על רצף.

אחוז חסימה לגלי בשיטה מחוזית: השיטה הספרדית. אחוז חסימה לגלי מחוזי הוא הצורה הפשוטה ביותר של אחוז חסימה זה, והוא גם ניתן להשוואה יותר מאחרים מסוגו לאחוזי חסימה אינהרנטיים. מדובר בסף חסימה שנקבע בחוק, שאליו צריכה להגיע מפלגה בכל מחוז בחירה כדי להיכלל בחישוב

חלוקת המושבים באותו מחוז. אחוז החסימה הלגלי הוא בר השוואה לאחוז החסימה האינהרנטי במקרה זה, היות שניתן להשוותם זה לזה בכל מחוז ומחוז ולהיווכח בכמה אחוז החסימה הלגלי המחוזי עולה על אחוז החסימה האינהרנטי. ככל שאחוז החסימה הלגלי המחוזי גבוה יותר מאחוז החסימה האינהרנטי, כך צפויה לו השפעה רבה יותר על מערכת הבחירות; אבל כאשר אחוז החסימה הלגלי נמוך יותר מאחוז החסימה האינהרנטי לגודל המחוז, כמעט שאין לו משמעות מעשית.⁵

אחוז החסימה הלגלי הנהוג בספרד קובע כי מפלגה חייבת לקבל 3% לפחות מקולות הבוחרים במחוז בחירה מסוים כדי לקבל מושבים באותו מחוז. מאחר שבספרד ישנם לא פחות מ-52 מחוזות בחירה בגדלים העומדים על בין מושב אחד ל-35 מושבים (העיר מדריד), אחוז החסימה הלגלי רלוונטי למעשה בשני מחוזות בלבד.⁶ כלומר, הוא אינו רלוונטי כלל, לא מעשית וכמעט שלא תאורטית, ביותר מ-50 מחוזות בחירה. אחוז חסימה לגלי מחוזי נהוג גם במדינות רבות אחרות דוגמת בלגיה, קרואטיה וקוסטה ריקה (ראו לוח 1).

אחוז חסימה לגלי במחוז בחירה ארצי יחיד: השיטה הישראלית. 5 דמוקרטיית בעולם זולת ישראל מנהיגות שיטה יחסית עם מחוז בחירה ארצי יחיד: הולנד, מולדובה, מונטנגרו, סלובקיה וסרביה. אחוז החסימה במדינות אלה דומה לאחוז החסימה המחוזי, אלא שבשיטה זו כל הבוחרים במדינה מצביעים במחוז בחירה אחד בלבד. מסיבה זו אחוז החסימה האינהרנטי במדינות אלו נמוך מאוד (ותלוי בגודל הפרלמנט כולו), ואילו אחוז החסימה הלגלי גבוה ממנו (או שווה לו בהולנד). אחוז החסימה הלגלי הגבוה ביותר במדינות אלו נהוג בסרביה ובסלובקיה – 5%. עם זאת, בסרביה החוק מבטל את אחוז חסימה הלגלי בכל הקשור למפלגות המייצגות מיעוטים אתניים המוכרים בחוק, כך שדה־פקטו, ודה־יורה, מפלגות אתניות זעירות יכולות להיכנס לפרלמנט. כך למשל, בבחירות הכלליות שהתקיימו במדינה זו ב־2014 קיבלה המפלגה לפעולה דמוקרטית (מפלגת המיעוט האלבני) 2 מושבים, אף שזכתה ב־0.68% מקולות הבוחרים בלבד. לפיכך סלובקיה היא הדוגמה הקיצונית ביותר מכלל המדינות המנהיגות אחוז חסימה לגלי ארצי בעולם – 5%, שהם 4.2 נקודות האחוז מעל אחוז החסימה האינהרנטי – וללא מנגנונים עוקפים. שיטה זו פוגעת פגיעה משמעותית ביכולת של הבוחרים בסלובקיה להיות מיוצגים על ידי מפלגות קטנות. כך למשל, במערכת הבחירות ב־2012 ירדו לטמיון חמישית מקולות הבוחרים, ואלו לא זכו לייצוג בפרלמנט הסלובקי. כל אחת משתי המפלגות שלא נכנסו לפרלמנט, המפלגה הלאומית ומפלגת המיעוט ההונגרי, זכתה ביותר מ־4% מקולות הבוחרים, המקבילים בסלובקיה ל־6 מושבים לפחות. לשם

5 תהיה לאחוז החסימה הלגלי משמעות בכל הנוגע להגבלה של כניסה פוטנציאלית של מפלגה או מועמד לפרלמנט במקרים נדירים שבהם מפלגה או מועמד מקבלים שיעור קולות הנמוך מסף הכניסה האינהרנטי, אך בגלל אופן חלוקת הקולות בין המפלגות הם בכל זאת זכאים למושב.

6 במדריד (35 מושבים) הוא יהיה גבוה יותר מסף ההכללה המרבי, ובברצלונה (31 מושבים) הוא יהיה גבוה יותר מסף האי־הכללה המינימלי (threshold of exclusion). בשאר המחוזות מוכתב בכל מקרה אחוז חסימה אינהרנטי גבוה יותר מ־3%.

השוואה, בישראל, עם 3.25% חסימה בבחירות 2015, רק 4.5% מהקולות הכשרים היו של מפלגות שלא עברו את אחוז החסימה, בראשן מפלגתו של אלי ישי שקיבלה 2.97% מהקולות, והייתה רחוקה רק 0.25% מסף החסימה הלגלי.⁷

אחוז חסימה לגלי על-ארצי: השיטה האיטלקית. במדינות רבות שבהן מונהגות שיטות בחירה יחסיות המחולקות לאזורי בחירה מרובים, בהן איטליה, טורקיה, צ'כיה ופולין, קבוע בחוק גם אחוז חסימה לגלי על-ארצי. אחוז חסימה זה הוא סף עליון המשלב את הממד הארצי בחישובי הקולות ברמה המחוזית. יש כמה סוגים של אחוז חסימה לגלי על-ארצי, אך לרוב הכוונה היא לשיעור הקולות שעל מפלגה לקבל מסך כל הקולות במדינה כדי להיכלל בחישוב חלוקת המנדטים ברמת המחוז. לשם ההמחשה, באיטליה, שבה מונהג אחוז חסימה לגלי ארצי של 4%, מפלגה שתקבל 3% בלבד מכלל הקולות במדינה לא תוכל לזכות במושבים, גם אם במחוז בחירה כלשהו היא זכתה ב-20% מסך הקולות. כיוון שמדובר בשיטה שעלולה להביא לביטול ייצוגם של מיעוטים המרוכזים גאוגרפית במקומות מסוימים, החוק במדינות אחדות מאפשר מנגנונים להתגברות על אחוז החסימה הארצי. כך למשל, באיטליה אחוז החסימה הארצי יורד מ-4% ל-2% כשמדובר במפלגה יחידה שמצהירה על עצמה מראש כחברה בקואליציה משותפת עם כמה מפלגות, ואינו רלוונטי כלל כשמדובר במפלגה שהגיעה ראשונה במניין הקולות של מחוז כלשהו. בטורקיה נקבע אחוז החסימה העל-ארצי הגבוה ביותר בעולם (10%); סף חסימה זה מוביל מצד אחד לבזבוז רב של קולות ומצד אחר להעצמה ניכרת בכוחם של קולות אחרים. כך למשל, מפלגה שקיבלה בבחירות רק שליש מקולות הבוחרים יכולה לזכות ברוב מוחלט של שני שלישים מהמושבים בפרלמנט. כך קרה בבחירות 2002, שבה נבחר לראשונה רג'פ טאיפ ארדואן לראשות הממשלה. יש התולים באחוז החסימה הגבוה לפחות חלק מהאחריות להתדרדרות הדמוקרטיה בטורקיה בשנים האחרונות (Alkin, 2011).

שלא כמו אחוז החסימה המחוזי, את אחוז החסימה העל-ארצי אי-אפשר להשוות ישירות לאחוז החסימה האינהרנטי, כיוון שניתן לקבוע רק בדיעבד, לאחר קבלת תוצאות הבחירות, איזה גורם הגביל את כניסת המפלגה לפרלמנט: האחוז האינהרנטי במחוז הבחירה או האחוז הלגלי העל-ארצי. במקרה כזה מפלגה צריכה לנקוט אסטרטגיה כפולה, ארצית ומחוזית, ולהביא בחשבון את שני ספי החסימה.

אחוז חסימה לגלי למושבי פיצוי: השיטה הגרמנית. במדינות אחדות מונהגות שיטות בחירה המשלבות מושבים ממחוזות בחירה עם פיצוי מושבים מהרמה הארצית. הכוונה לשיטות המקצות מראש מושבים לחלוקה ברמה הארצית (Upper Tier) (דנמרק); שיטות שבהן העודף שלא חולק במחוזות מחולק ברמה הארצית (רומניה); ושיטות שמכונות "מעורבות", שהמצביעים בהן בוחרים

7 שיעור הקולות המבוזבים בישראל ירד בבחירות 2015 בהשוואה ל-2013 למרות העלאת אחוז החסימה. אפשר ככל הנראה לייחס ירידה זו להיערכות מוקדמת של המפלגות הקיימות באמצעות פעולות של איחוד אסטרטגי וכן לסמיכות מערכת הבחירות הקודמת ב-2013, שמנעה ממפלגות חדשות להיערך מהבחינה הלוגיסטית. עוד מוקדם לקבוע אם מדובר במגמה שתמשיך גם במערכות הבחירות הבאות (בהנחה שאחוז החסימה לא ישתנה שוב).

בשני פתקים – אישי-מחוזי ומפלגתי-ארצי (גרמניה). במדינות עם שיטות אלה קבוע בדרך כלל אחוז חסימה לגלי הרלוונטי אך ורק למושבי הפיצוי או למושבים המחולקים ברמה הארצית. כך למשל, באוסטריה כל המושבים מועמדים לבחירה ברמה המחוזית, במחוזות בחירה קטנים, אולם את עודפי המושבים מעבירים לרמה גבוהה יותר של מושבים על-אזוריים ולבסוף לרמה הארצית. אחוז החסימה הלגלי, העומד על 4% מכלל הקולות, מופעל רק ברמה האחרונה, הארצית, של חישוב המושבים. לפיכך בהחלט ייתכן שבשיטות כאלה תיכנס לפרלמנט מפלגה מרמה נמוכה יותר, גם אם לא עברה את אחוז החסימה למושבי הפיצויים ברמה הגבוהה יותר. בגרמניה נהוג אחוז חסימה לגלי של 5% לכל המושבים הנקבעים על פי ההצבעה בפתק הארצי.⁸ בחוק נקבע גם שאם מפלגה זכתה ב-3 מושבים על פי ההצבעה בפתק האישי ברמה המחוזית, היא תשתתף בחלוקת המושבים על פי הפתק הארצי גם אם לא עברה את אחוז החסימה הלגלי. אמנם הדבר לא קרה בפועל במערכת הבחירות האחרונה, אבל בשנת 2002 למפלגת הסוציאליזם הדמוקרטי (PDS) היו בעקבות הבחירות 2 מושבים בפרלמנט אף שלא עברה את אחוז החסימה הלגלי וזכתה רק ב-4% מהקולות הארציים. בעקבות הבחירות של 1994 לאותה מפלגה היו 30 נציגים בפרלמנט לאחר שקיבלה 4.4% מהקולות, היות שקיבלה יותר מ-3 מושבים ברמה המחוזית, וכך זכתה להשתתף בחלוקת המושבים ברמה הארצית. בגואטמלה, בבחירות 2015, נכנסו 4 מפלגות נוספות לפרלמנט ממחוזות הבחירה, אף על פי שלא עמדו באחוז החסימה למושבי הפיצויים (4%).

סיכום השוואתי. בלוח 1 מוצגות 35 מדינות דמוקרטיות שהנהיגו אחוז חסימה לגלי כלשהו במערכת הבחירות האחרונה שהתקיימה בהן (כל המדינות קיבלו ציון 9 ומעלה במדד Polity IV).⁹ ב-5 מדינות מתוך מונהג אחוז חסימה לגלי מחוזי, ב-6 מדינות אחוז חסימה לגלי-ארצי, ב-10 מדינות אחוז חסימה על-ארצי, וב-13 – אחוז חסימה למושבי הפיצוי (8 עם שיטה מעורבת ו-5 עם רכיבים מעורבים או עם מושבי פיצוי). התייחסות לכל אחוזי החסימה הלגליים במדינות אלה כמקשה אחת והשוואה ביניהם, כלומר יציאה מנקודת הנחה שאחוז החסימה הלגלי בכל המדינות הללו הוא אחוז חסימה ארצי, הנע בין 0.67% בהולנד ועד 10% בטורקיה, הייתה מחמיצה את השונות הגדולה ביניהם באופן פעולתם ובהשפעתם האפשרית על תוצאות הבחירות. כך למשל, התייחסות לכל אחוזי החסימה הלגליים כאחוזי חסימה ארציים, גם לכאלה שאינם, הייתה מובילה לניבוי שפחות מפלגות יצליחו להיכנס לפרלמנט ממה שקרה הלכה למעשה – ב-16 מתוך 35 מערכות הבחירות שבדקנו. ב-9 מדינות נוספות יש למפלגות פוטנציאל תאורטי (שגם מומש בעבר) להכניס נציגים לפרלמנט גם אם קיבלו פחות קולות מאחוז החסימה, היות שנהוג בהן אחוז חסימה מסוג שונה או שפועל בהן מנגנון אחר בחוק העוקף אותו.

- 8 בגרמניה שיטה מעורבת שבה כל המושבים מחולקים בצורה יחסית על סמך ההצבעה פתק ההצבעה הארצי, אך איש חצי מהמושבים נקבע על ידי פתק הצבעה אישי ברמה מחוזית.
- 9 Polity הוא מדד המודד את מידת הדמוקרטיה של מדינות בעולם, שבחקר מדע המדינה עושים בו שימוש נרחב. המדד משתמש בציונים על הסקאלה שבין 10- ל-10 (10 מציינ דמוקרטיה מלאה). ישראל, למשל, קיבלה בעבר את הציון 9, אך מאז תחילת שנות האלפיים היא עומדת על ציון 10.

לוח 1 אחוזי החסימה בעולם היום

מדינה	שיטה	גודל פרלמנט	גודל מחוז מרבי	אחוז חסימה אינהרנטי (סף הכללה)	אחוז חסימה לגלי	סוג אחוז החסימה בפועל	שנת בחירות שנבדקה	האם נכנסו בפועל נציגים של מפלגות שקיבלו פחות מאחוז חסימה לגלי ארצי?
קוסטה ריקה	מחוזית	57	20	4.8	2.5	מחוזי	2014	כן
קפריסין	מעורבת למחצה	59	20	4.8	1.8	פיצויי	2011	לא
איסלנד	מעורבת למחצה	63	11	8.3	5.0	פיצויי	2013	לא
מונטנגרו	ארצית	81	81	1.2	3.0	ארצי	2012	כן
סלובניה	מחוזית	88	11	8.3	4.0	על־ארצי	2014	לא
לטביה	מחוזית	100	29	3.3	5.0	על־ארצי	2014	לא
מולדובה	ארצית	101	101	1.0	4.0	ארצי	2014	לא
אסטוניה	מעורבת למחצה	101	14	6.7	5.0	פיצויי	2015	לא
ניו זילנד	מעורבת	120	1	50.0	5.0	פיצויי	2014	כן
ישראל	ארצית	120	120	0.8	3.25	ארצי	2015	לא
אלבניה	מחוזית	140	32	3.0	3.0	מחוזי	2013	כן
קרואטיה	מחוזית	145	14	6.7	5.0	מחוזי	2015	כן
בלגיה	מחוזית	150	24	4.0	5.0	מחוזי	2014	כן
הולנד	ארצית	150	150	0.7	0.67	ארצי	2012	לא
סלובקיה	ארצית	150	150	0.7	5.0	ארצי	2012	לא
גואטמלה	מעורבת	158	31	3.1	4.0	פיצויי	2015	כן
נורווגיה	מחוזית	169	19	5.0	4.0	פיצויי	2013	כן
דנמרק	מעורבת למחצה	175	21	4.5	2.0	פיצויי	2015	לא
אוסטריה	מעורבת למחצה	183	8	11.1	4.0	פיצויי	2013	לא

מדינה	שיטה	גודל פרלמנט	גודל מחוז מרבי	אחוז חסימה (סך הכללה)	אחוז חסימה לגלי	סוג אחוז החסימה בפועל	שנת בחירות שנבדקה	האם נכנסו בפועל נציגים של מפלגות שקיבלו פחות מאחוז חסימה לגלי ארצי?
הונגריה	מעורבת	199	1	50.0	5.0	פיצויי	2014	לא
צ'כיה	מחוזית	200	25	3.8	5.0	על־ארצי	2013	לא
בולגריה	מחוזית	240	13	7.1	4.0	על־ארצי	2014	לא
סרביה	ארצית	250	250	0.4	5.0	ארצי	2014	כן
קוריאה	מעורבת	299	1	50.0	3.0	פיצויי	2012	כן
יוון	מחוזית	300	42	2.3	3.0	על־ארצי	2015	לא
שוודיה	מחוזית	310	36	2.7	4.0	על־ארצי	2014	לא
ספרד	מחוזית	350	35	2.8	3.0	מחוזי	2015	כן
רומניה	מעורבת	412	1	50.0	5.0	פיצויי	2012	כן
אוקראינה	מעורבת	450	225	0.4	5.0	פיצויי	2014	כן
פולין	מחוזית	460	19	5.0	5.0	על־ארצי	2015	כן
מקסיקו	מעורבת	500	40	2.4	3.0	פיצויי	2015	כן
טורקיה	מחוזית	550	30	3.2	10.0	על־ארצי	2015	לא
אינדונזיה	מחוזית	559	10	9.1	3.5	על־ארצי	2014	לא
גרמניה	מעורבת	600	1	50.0	5.0	פיצויי	2013	לא
איטליה	מחוזית	617	44	2.2	4.0	על־ארצי	2013	כן

הערה: מוצגות 35 הדמוקרטיות שמנהיגות שיטת בחירות יחסית עם אחוז חסימה לגלי בגובה כשלה, ושציונן במדד Polity IV הוא 9 ומעלה. הלוח מסודר לפי גודל הפרלמנט. בשיטות בחירה מעורבות גודל מחוז הבחירה המרבי מוצג רק בעבור גודלי המחוזות בפועל ברמה הראשונה ולא בעבור הרמה השנייה. במקרים אלו אנו מתייחסים אל שאר המושבים בפרלמנט כמושבי פיצוי (לשם פשטות השוואה). העמודה האחרונה מתארת תרחיש שלפיו מתייחסים אל כל אחוזי החסימה הלגליים כאחוזי חסימה ארציים במערכת הבחירות האחרונה. תשובה "כן" על שאלה משמעה שהיינו מנחשים באופן שגוי שמפלגה אחת לפחות שנכנסה בפועל לפרלמנט לא נכנסה.

לשיטת הבחירות יש אפוא חשיבות בקביעת מידת ההשפעה של אחוז החסימה על תוצאות הבחירות. שיטת בחירות אזורית עם חלוקה לאזורי בחירה קטנים ובינוניים, כמו בספרד, מעצימה את השפעתו של אחוז החסימה האינהרנטי ומעמעמת את השפעתו של אחוז החסימה הלגלי. לעומת זאת, בשיטה המתבססת על רמה ארצית יש משמעות מעשית יותר לאחוז החסימה הלגלי מלאחוז החסימה האינהרנטי, לדוגמה סלובקיה או איטליה. בשיטות מעורבות, כמו בגרמניה, אחוז החסימה הלגלי ישפיע רק על חלק מהמושבים המחולקים ולא על כולם. השפעות אלה של אחוז החסימה האינהרנטי ואחוז החסימה הלגלי אינן זהות זו לזו בשיטה האזורית לעומת השיטה המעורבת.

הבדל נוסף הוא שכאשר אין אחוז חסימה לגלי, מפלגה יכולה לקבל מושב אחד בלבד ובכל זאת להיכנס לפרלמנט. אחוז חסימה לגלי משנה מצב זה כיוון שהוא יכול להיות גבוה יותר מאחוז החסימה האינהרנטי, ולכן יידרש יותר ממושב אחד כדי להיכנס לפרלמנט. להבדיל משינויים באחוז החסימה האינהרנטי, המתבצעים על ידי הגדלה או הקטנה של המחוז (הכנסת רכיב אזורי), העלאה של אחוז החסימה הלגלי מגדילה דה־פקטו את מספר הבוחרים האבסולוטי הדרוש למפלגה על מנת לקבל ייצוג בפרלמנט. מנגנון זה, שסוגר את המערכת בפני קבוצות קטנות, הוא ייחודי לאחוזי החסימה הלגליים. עם זאת אין פירוש הדבר שאחוז חסימה אינהרנטי אינו יכול להגביל קבוצות אינטרס קטנות או קבוצות אתניות מלהיכנס לפרלמנט. קבוצה אתנית המפוזרת על פני מחוזות רבים, שבכל אחד מהם היא אינה מצליחה לעבור את אחוז החסימה האינהרנטי, תיפגע מאוד. אולם קבוצה אתנית המרוכזת דיה באזור אחד (או בכמה אזורים) תוכל לשמור על כוחה ואולי אף להעצים אותו, גם אם ברמה הארצית שיעורה בהשוואה לכלל הבוחרים הוא נמוך.¹⁰

ג. אחוז החסימה בישראל: סימולציות על בחירות 2015

כדי להמחיש את ההבדלים בין השפעותיהם של אחוזי החסימה, האינהרנטי והלגלי, בשיטות בחירה שונות, ערכנו סדרת סימולציות על תוצאות הבחירות לכנסת ה־20. השימוש בסימולציות לבחינת השאלה כיצד שיטות בחירה שונות ישפיעו על תוצאות הבחירות בישראל כבר נעשה בעבר. כך למשל, בריכטה מצא בסימולציה על תוצאות הבחירות לכנסת ה־12-15 שלרכיבים שונים בשיטת הבחירות, ובכללם מבנה שונה של מחוזות ונוסחת תרגום הקולות למושבים, השפעה מכרעת על תוצאות הבחירות בפועל (Brichta, 2001). אטמור ורהט (2008) ופרידברג ואטמור (2013) בחנו את תוצאות הבחירות לכנסת ה־16 וה־18 בשיטות אזוריות ומעורבות ומצאו הבדלים גדולים בתוצאות הבחירות לטובת המפלגות הגדולות. פרידברג, אטמור וקנפלמן

10 למשל, בספרד המיעוט הקטלוני, הבסקי ואפילו הקנרי מצליחים להעמיד כמה מפלגות, ובעקבות זאת עמדות שונות, ולהיכנס לפרלמנט. במערכת הבחירות של 2015 הצליחה מפלגה מקומית מהאיים הקנריים להיבחר לפרלמנט אף שקיבלה מושב אחד ו־0.33% מהקולות הארציים בלבד.

(2013) ערכו סימולציה ספציפית על אחוזי חסימה בשיעור של 2%-5% בשיטת הבחירות הקיימת.

להבדיל מן המחקרים המוזכרים מעלה, מטרתנו במחקר זה היא לבחון את מידת השפעתם של אחוזי חסימה לגליים על תוצאות הבחירות בשיטות בחירה שונות. בייחוד נרצה לזהות באילו שיטות בחירה תהיה להעלאת אחוז החסימה הלגלי או להורדתו השפעה של ממש על תוצאות הבחירות. לצורך כך הרצנו סימולציות שהתבססו על התפלגות קולות הבוחרים בישראל בבחירות 2015 על פי יישובים וקלפיות, כפי שפרסמה ועדת הבחירות המרכזית.

סימולציות מסוג זה יכולות לבחון רק את האפקט המכני של תרגום הקולות למושבים על פי שיטת הבחירות, ולשיטת הבחירות בכלל ולאחוזי החסימה בפרט שמור גם אפקט פסיכולוגי על הבוחרים ועל המועמדים (Duverger, 1954). כך, בוחרים יתאימו את הצבעתם לשיטת הבחירות ויעדיפו, למשל, למקסם את האפשרות שקולם ישפיע על התוצאות באמצעות הצבעה אסטרטגית (Cox, 1997). גם המפלגות והמועמדים יבחנו מחדש את סיכוייהם להיבחר בהתאם לשיטת הבחירות. בהמשך ייבחנו הערכות כאלה מצד המפלגות במערכת הפוליטית בהקשר של איחוד הרשימות הערביות, אבל היכולת למדוד ולהעריך השפעות מסוג זה תישאר בדרך כלל בגדר השערה בלבד.

1. חלוקה למחוזות: יישום השיטה הספרדית בישראל

כדי לבחון את ההשפעה האפשרית של אחוזי חסימה שונים בשיטת בחירות אזורית חילקנו את ישראל למחוזות בחירה בהתבסס על החלוקה הרשמית של משרד הפנים בבחירות ל-25 נפות. כדי לשמור על מפתח אחד של קולות למושבים בכל המחוזות, שעשוי היה להיפגע עקב מיעוט בוחרים במחוז יהודה ושומרון, קיבצנו יחד 5 נפות במחוז זה, כך שלפי החלוקה שלנו נוצרו 20 מחוזות בלבד.¹¹ המחוז הקטן ביותר הוא של מושב אחד בלבד (בית לחם), והגדול ביותר הוא של 11 מושבים (תל אביב). גודל המחוז הממוצע והחציוני הוא 6 מושבים (חולון), וגודל המחוז שממנו מגיע המחוקק החציוני¹² בפרלמנט הוא 8 (אשקלון).¹³ בהתאמה, אחוז החסימה האינהרנטי הממוצע בכל המחוזות הוא 14.3%. אחוז החסימה האינהרנטי הנמוך ביותר, בשיעור של 8.3%, התקבל במחוז תל אביב. שיעור זה הוא פי עשרה מאחוז החסימה האינהרנטי על פי השיטה

11 ראו ועדת הבחירות המרכזית לכנסת ה-20, תוצאות הבחירות לפי יישוב, באתר ועדת הבחירות. נתונים מלאים על גודלי המחוזות שנוצרו ועל מספר בעלי זכות הבחירה בכל מחוז ראו בנספח.

12 היינו, גודל המחוז שבצירוף כל המחוזות הקטנים או השווים לו עובר או שווה לרוב פשוט מתוך מושבי הפרלמנט (50% ועוד מושב אחד). ראו Cox, 1997, Amorim Neto and Cox.

13 להתפלגות כזו יש גם היבט נורמטיבי תאורטי הקשור בגודל מחוז המאן היטב בין רכיבים רובניים לרכיבים יחסיים (Carey and Hix, 2011).

הנהוגה היום בישראל ללא חלוקה למחוזות. כצפוי, חלוקת הפרלמנט לאזורי בחירה מגדילה מאוד את אחוז החסימה האינהרנטי במערכת.

לעומת זאת, כיוון שאחוזי החסימה הלגליים שבדקנו בסימולציה זו (1%, 3.25%, 5%, 6%) היו ברמה המחוזית, כלומר רק מפלגות שעברו את אחוז החסימה הלגלי ברמת המחוז נכללו בחישובי המנדטים של אותו מחוז, צפינו שהשפעתם תהיה מזערית. הלכה למעשה מצאנו שלא הייתה לאחוז החסימה שום חשיבות מעשית, שכן המפלגה שקיבלה את שיעור הקולות הנמוך ביותר ונכנסה לכנסת לפי תוצאות הסימולציה (מפלגת יחד של אלי ישי) זכתה ב-6.6% מכלל הקולות הכשרים במחוז שממנו נבחרה (ירושלים), כך שעברה את כל אחוזי החסימה הלגליים שנבדקו. גם אם היינו מעלים את אחוז החסימה המחוזי אל מעל ל-6%, לרמה השוואתית קיצונית של 10%, הדבר היה משפיע על חלוקה של כ-2 מנדטים בלבד. ראוי לציין שמפלגת יחד קיבלה בסימולציה שיעור קולות נמוך מסף הכניסה האינהרנטי המרבי של ירושלים (9%), אך מספיק כדי לזכות במושב אחד מתוך ה-10 שחולקו במחוז. על כן לא נכון לקבוע שאין לאחוז החסימה הלגלי שום השפעה בשיטת הבחירה האזורית בישראל, אם כי השפעה כזו תתקבל רק במקרים נדירים ועל מנדט יחיד בכל פעם בלבד.

התוצאות הכלליות של הסימולציה (ראו לוח 2 להלן, טור ימני) מלמדות שבשיטה האזורית לא היה הבדל בין אחוזי חסימה לגליים שונים. לפי התוצאות היו נכנסות לכנסת 11 מפלגות, שהן כל המפלגות שנכנסו לכנסת ה-20 בשיטת הבחירות הנהוגה היום, נוסף על המנדט של יחד. להבדיל מהשיטה הנוכחית, בשיטה האזורית שתי המפלגות הגדולות מקבלות יחד 70 מנדטים (שהם 58% מסך המושבים בכנסת), לעומת 54 מנדטים (45% ממושבי הכנסת) בשיטה הנוכחית. הסיבה לכך היא בעיקר אפקט הפיזור, המקנה לשתי המפלגות הגדולות יתרון בולט במושבים הראשונים בכל מחוז בחירה (Monroe and Rose, 2002). הרשימה הערבית המשותפת מתחזקת גם היא ל-17 מנדטים בזכות אפקט הפיזור, בעיקר באזור הצפון. שאר המפלגות הבינוניות והקטנות נכנסות לכנסת, אך נחלשות מאוד לעומת השיטה הנוכחית.

בדומה לתוצאות שהראו אטמור ורהט (2008) ופרידברג ואטמור (2013), שיטה אזורית תשפיע במידה רבה על תוצאות הבחירות לעומת השיטה הארצית הנהוגה היום. עם זאת, כפי שראינו, שינויים באחוז החסימה הלגלי בתוך השיטה האזורית כמעט שאינם משפיעים על תוצאות הבחירות.

לוח 2: תוצאות סימולציות (במנדטים) על בחירות 2015 בשיטות בחירה שונות

ללא איחוד הרשימה המשותפת										
אזורית	ארצית		ארצית			מעורבת			אזורית	
6%-1%	6%	3.25%	6%	3.25%	1%	5%	3.25%	1%	6%-1%	
43	43	32	37	30	29	34	34	34	41	אחוז חסימה לגבי הליכוד
30	35	26	30	24	23	25	23	22	29	המחנה הציוני
-	-	-	17	14	13	14	13	12	17	הרשימה המשותפת
8	16	12	14	11	11	10	10	10	8	יש עתיד
6	14	10	12	9	9	10	9	9	6	כולנו
4	12	9	10	8	8	9	8	8	4	הבית היהודי
3	0	7	0	7	7	7	6	6	3	ש"ס
6	0	6	0	6	6	8	7	6	4	יהדות התורה
4	0	7	0	6	6	3	6	5	6	ישראל ביתנו
1	0	5	0	5	4	0	4	4	1	מרצ
1	0	0	0	0	3	0	0	3	1	יחד
0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	עלה ירוק
7	0	6	-	-	-	-	-	-	-	רע"ם-תע"ל
4	0	0	-	-	-	-	-	-	-	חד"ש
3	0	0	-	-	-	-	-	-	-	בל"ד

הערה: מוצגות תוצאות של סימולציות שונות על התפלגות הקולות בבחירות 2015. בחישוב תוצאות הבחירות התעלמנו מהמצביעים במעטפות הכפולות, אשר מדווחים על ידי ועדת הבחירות בנפרד. נוסחת הפיכת הקולות למושבים שבה השתמשנו בכל השיטות היא שיטת הממוצע הגדול ביותר למושב עודף (ד'הונדט), המיושמת גם בחוק הבחירות בישראל (נוסחת בדר'עופר). לשם ההשוואה ההוגנת והפשטות, בשום סימולציה לא הפעלנו הסכמי עודפים למערכי מפלגות (שהלכה למעשה הם חלק משיטת הבחירות בישראל), ומכאן השונות הקלה בין הסימולציה המוצגת כאן בשיטה ארצית עם 3.25% חסימה לבין תוצאות הבחירות עצמן.

כאשר עורכים סימולציות על השפעותיה האפשריות של שיטת הבחירות, לרוב לא מתייחסים להשפעה הפסיכולוגית על המפלגות ועל הבוחרים, כיוון שמידע זה הוא משוער ואינו זמין לחוקר. ואולם יש ערך בהצגת דוגמה סבירה אחת למה שיכול היה לקרות אילו מערכי המפלגות היו שונים מעט. לצורך בקרה על האי-השפעה של אחוז החסימה בשיטה האזורית הרצנו שוב את הסימולציה, אך הפעם עם תרחיש שלפיו הרשימה המשותפת לא הייתה קמה לפני הבחירות, כך שהמפלגות היו מתמודדות כ-3 רשימות נפרדות – חד"ש, רע"ם-תע"ל ובל"ד.¹⁴ לשם הסימולציה פיצלנו את הקולות שקיבלה הרשימה המשותפת בכל יישוב ויישוב ב-2015 בשיעור

14 סימולציה מסוג זה מתעלמת משינויים בהעדפות הבוחרים בעקבות מערך חדש או אחוזי חסימה משתנים, וכן משינויים פוטנציאליים בשיעורי ההצבעה. שינויים אלה יכולים לפעול בכיוונים שונים ומנוגדים, ואין אפשרות לעמוד על כולם בו בזמן.

זהה להתפלגות הקולות היחסית של 3 רשימות אלו בבחירות 2013. לאחר מכן ביצענו פעם נוספת את הסימולציה האזורית. התוצאות מראות שבשיטה האזורית 3 הרשימות הערביות היו זוכות לייצוג ומקבלות יחד 14 מושבים, גם אם לא היו מתאחדות לרשימה משותפת. 3 הרשימות היו מקבלות מושבים ב-6 מחוזות, ומתוכם 5 מושבים במחוז עכו (הכולל את אזור הגליל המערבי). גם בל"ד, שקיבלה רק 2.9% מכלל הקולות הכשרים בסימולציה ולא הייתה עוברת את אחוז החסימה בשיטה הנוכחית בישראל (3.25%), מקבלת בשיטה האזורית 3 מנדטים. גם בסימולציה זו לאחוז חסימה לגלי מחוזי בשיעור של 1%-6% אין שום השפעה על התוצאות הצפויות.

2. שיטה אזורית עם אחוז חסימה על-ארצי: השיטה האיטלקית

אפשרות אחרת באותה שיטה אזורית היא לקבוע אחוז חסימה לגלי ברמה על-ארצית שמפלגה שלא תעבור אותו לא תוכל לקבל מושבים גם ברמה המחוזית. תוצאות הסימולציה (המדווחות כאן ואינן מופיעות בלוח) מראות כי במצב כזה, וכאשר אחוז החסימה העל-ארצי הוא 3.25%, כמעט שלא חל שינוי בהשוואה לסימולציה הקודמת. ההבדל היחיד הוא שיחד, מפלגתו של אלי ישי, לא הייתה עוברת את אחוז החסימה העל-ארצי, ובסך הכול היה עובר מושב אחד בלבד במחוז ירושלים ממפלגת יחד לליכוד. באחוזי חסימה נמוכים יותר התוצאה האזורית לא הייתה משתנה, ובאחוזי חסימה גבוהים יותר היו נפגעות מפלגות לפי שיעוריהן הארציים. שיטה כזו, כמו השיטה הנהוגה היום, הייתה מעודדת את איחוד הרשימות הערביות ברשימה משותפת, שכן 3 הרשימות הערביות היו בסכנה שלא לעבור את אחוז החסימה העל-ארצי הגבוה.

אחוז חסימה על-ארצי הוא מעין שילוב של השיטה האזורית ושל השיטה הארצית, בכל הנוגע לאחוז החסימה לפחות. ניתן להעלות על הדעת סיטואציות שבהן אחוז חסימה לגלי על-ארצי ישפיע במידה ניכרת על התוצאות בשיטה האזורית, בייחוד אם מביאים בחשבון שינויים אפשריים בדפוסי הצבעה של בוחרים ואסטרטגיות הצבעה (אפקט פסיכולוגי).

3. סימולציה של שיטה מעורבת (גרמניה) מול ארצית (ישראל)

בהקשר הישראלי רבים מזכירים את סף החסימה הלגלי בגרמניה, שעומד על 5%, כסף ארצי גבוה בהשוואה לנהוג אצלנו. ואולם, כאמור, חשוב לזכור שאחוז החסימה הלגלי בגרמניה משפיע רק על הקול הארצי (יחסי), ולא על מחוזות הבחירה החד-נציגיים. אף על פי שהקול הארצי בגרמניה הוא שמכריע בסופו של דבר מה יהיה ההרכב הכולל של הפרלמנט, גם מפלגות שאינן זוכות במושבים מהקול הארצי (בגלל אחוז החסימה) יכולות בכל זאת להיכנס לפרלמנט הגרמני, אם זכו במושב אחד לפחות מהקול המחוזי, כפי שקרה כאמור במערכות בחירות קודמות בגרמניה, אם כי לא במערכת הבחירות האחרונה. במילים אחרות, אף על פי שתוצאות הבחירות בשיטה מעורבת (גרמניה) ובשיטה של מחוז אחד ארצי (ישראל) אמורות להיות דומות יחסית בהינתן אותה התפלגות קולות, אחוז החסימה הלגלי משפיע באופן שונה לגמרי בשתי השיטות. ההבדל

בתוצאות הסופיות של חלוקת המושבים ינבע מכך שמפלגות קטנות ואף מועמדים עצמאיים יכולים לזכות בשיטה הגרמנית במושבים למרות אחוז החסימה הארצי הגבוה.

בדקנו אפוא מה היה קורה אילו בישראל, בשנת 2015, היו הקולות נספרים בשיטה הגרמנית. לשם כך חילקנו את ישראל, בהתבסס על רשימת בעלי זכות הבחירה ביישובים הרשומים ובנפות משרד הפנים, ל-60 מחוזות של נציג אחד. ניסינו ככל האפשר לאחד יישובים שכנים הרשומים באותה נפה, כך שמפתח הקולות למושב יישאר זהה אגב פיצול מינימלי של יישובים. את הערים הגדולות שנאלצנו בסופו של דבר לפצל חילקנו שרירותית על פי מספרי הקלפיות הרשומים במשרד הפנים (וספרנו את הקולות ברמת הקלפי). באופן חלוקה זה נדרשו כ-98,000 בעלי זכות בחירה לכל מחוז בחירה. מובן שחלוקה שונה מעט של האזורים הייתה מביאה לתוצאות שונות מעט, ועל כן יש להתייחס אל התוצאות המוצגות כאן כהמחשה עקרונית בלבד.

לפי תוצאות הסימולציה, בחלוקה הראשונה הוקצו 60 המושבים ל-5 מפלגות בלבד: הליכוד, המחנה הציוני, הרשימה המשותפת, יהדות התורה והבית היהודי. בשלב השני חולקו יתר 60 המושבים בכנסת כך שישקפו, עם 60 המושבים שכבר חולקו, את התפלגות כלל הקולות הכשרים בבחירות. נציין שוב כי בשיטה הגרמנית ההצבעה היא בשני קולות נפרדים, אולם כאן פעלנו בהנחה שקול אחד נספר גם לרשימה וגם לנציג.¹⁵ תוצאות הסימולציה מוצגות גם הן בלוח 2 לעיל, באחוזי חסימה לגליים שונים בכל פעם. בשיטה המעורבת, באחוז חסימה זהה (3.25%), הליכוד הוא המפלגה היחידה שמתחזקת ב-4 מנדטים לעומת תוצאות הבחירות בפועל, בהשוואה לשאר המפלגות שהיו שומרות על כוחן או נחלשות במנדט אחד.

לאור הניסיון הגרמני ובמדינות אחרות, לא מפתיע ששיטה זו מביאה לתוצאות דומות מאוד לשיטת המחוז הארצי הנהוגה בישראל. עיקר ההבדל בין השיטות נעוץ בהיבט האישי הבא לידי ביטוי ברמה המחוזית, המאפשר קשר ישיר יותר בין הבוחר לנבחר. ואולם ההשוואה המעניינת יותר לענייננו היא מה היה קורה לתוצאות הבחירות בישראל אילו אחוז החסימה הלגלי היה עומד על 5% כמו בגרמניה, הן בשיטה המעורבת והן בשיטה הארצית. כמו כן בדקנו מה היה קורה בתנאים הללו אילו במקום הרשימה הערבית המשותפת היו מתמודדות 3 הרשימות הערביות שהתמודדו בבחירות 2013.

התוצאות מראות כי בשיטת הבחירות הנהוגה בישראל, עם אחוז חסימה בשיעור של 5%, יהדות התורה, מרצ, חד"ש ובל"ד היו נדחקות מחוץ לחלוקת המושבים. לעומת זאת אם מצייבים אחוז חסימה בגובה של 5% בשיטה מעורבת על מושבי הפיצוי בלבד (כמו בגרמניה), רק מרצ הייתה מאבדת את אפשרות הכניסה, ואילו יהדות התורה, חד"ש ובל"ד היו נכנסות בחלוקה האזורית הראשונה. בחוק הבחירות של גרמניה יש גם סעיף הקובע שמפלגה שזכתה ב-3 מחוזות

15 הצעות לשיטה מעין זו כבר הועלו בעבר בישראל, למשל על ידי אופיר פז-פינס ואיתן כבל: הצעת חוק-סוד: בחירות אזוריות וארציות (תיקוני חקיקה) פ/11/18, או בוועדת מגידור שהציעה שיטה דומה אך בחלוקה לאזורים רב-נציגיים ולא חד-נציגיים (מגידור, 2007).

בחירה אזוריים תוכל ליהנות גם ממושבי פיצוי, אפילו אם לא עברה את אחוז החסימה הלגלי. אם סעיף כזה היה מונהג בארץ, על פי הסימולציה שלנו יהדות התורה, בל"ד וחד"ש היו נהנות אפילו ממושבי הפיצוי. אפשר גם לתאר תרחיש שלפיו בתחרות בין המועמדים ברמה המחוזית היה סיכוי שמועמד כריזמטי אחד או שניים ממפלגת מרצ, או מכל מפלגה קטנה אחרת, היו מצליחים לזכות בתמיכה של רוב בוחרי המחוז שלהם. כך יש למפלגות קטנות אפשרות ממשית לזכות במושבים בשיטה המעורבת, שאינה מתקיימת בשיטה ארצית שבה נהוגים 5% חסימה.

ראינו אפוא שאף שהשיטה הארצית והשיטה המעורבת הגרמנית דומות לכאורה ואמורות להפיק תוצאות דומות בגלל השפעתו המוחלטת של הקול היחסי בשיטה המעורבת, לא נכון להתייחס לאחוז החסימה הלגלי בשיטות אלה באופן זהה. בשיטה הישראלית הארצית אחוז חסימה לגלי גבוה מונע כניסת מפלגות לכנסת, כך שמפלגה תידרש להשיג 4, 6 או אפילו 7 מושבים (כאשר אחוז החסימה הוא 5%) כדי לעבור אותו, ואילו בשיטה המעורבת הגרמנית תוכל מפלגה לזכות בייצוג בפרלמנט אפילו אם קיבלה מושב אחד בלבד, ובתנאי שנציגיה ניצחו באזורי הבחירה האישיים שלהם. על כן אין בסיס להשוואה ישירה בין אחוז החסימה הלגלי הנהוג בישראל לבין אחוז החסימה על מושבי הפיצוי הנהוג בגרמניה.

לסיום נדון דיון פרטני בהשלכות של העלאת אחוז החסימה הלגלי בישראל בשיטת הבחירות הנהוגה היום. לצורך כך בדקנו גם מה היה קורה אילו ללא שום שינוי בקולות הבוחרים ובהעדפותיהם הייתה הרשימה המשותפת מתמודדת ב-3 רשימות נפרדות, כפי שהיה במערכות בחירות קודמות. הבדיקה העלתה כי בשיטת הבחירות הנוכחית ובאחוז החסימה הנוכחי בשיעור של 3.25%, מתוך 3 הרשימות רק רע"ם-תע"ל הייתה נכנסת לכנסת בבחירות 2015, עם 6 מנדטים. 8 המנדטים של בוחרי בל"ד וחד"ש היו מתחלקים בין הליכוד, המחנה הציוני, הבית היהודי וישראל ביתנו. באחוז חסימה לגלי שגובהו 6% היו כל 3 המפלגות הערביות נשארות מחוץ לכנסת, וכן גם מפלגות אחרות שנחשבות מגזריות: ש"ס, יהדות התורה, ישראל ביתנו ומרצ. תוצאות הסימולציה הארצית (נוסף על סימולציה של אחוז חסימה של 1%; ראו לוח 2 לעיל) מראות כי ככל שאחוז החסימה הלגלי גדל בשיטה הישראלית, כך נפגעת האפשרות של קבוצות מיעוט בחברה לזכות בייצוג בכנסת.

ד. סיכום

מתוך הרפורמות האפשריות בשיטת הבחירות בישראל העלאת אחוז החסימה הלגלי היא ככל הנראה השינוי הקל ביותר ליישום. למפלגות מכהנות, ובייחוד מפלגות גדולות ובינוניות שאינן חוששות מסף החסימה, נוח יותר לשנות רכיב קטן זה לכאורה בחוק הבחירות בלי לזעזע את אושיות השיטה שבחרה אותן עצמן לכנסת. ואולם אחוז החסימה איננו רכיב שיש להקל ראש בשימוש בו, היות שמשמעותו ואופן השפעתו משתנים בהתאם לשיטת הבחירות שבמסגרתה הוא מופעל.

במאמר זה הבחנו תאורטית בין אחוזי חסימה לגליים במדינות דמוקרטיות, על פי הרמה של חלוקת המושבים שאליה הם מתייחסים – רמת המחוז, הרמה הארצית, הרמה העל-ארצית או רמת מושבי הפיצוי – וטענו כי השפעתם הפוטנציאלית על תוצאות הבחירות משתנה מסוג אחד למשנהו. כך למשל, אחוז החסימה בישראל אינו פועל באופן זהה לאחוז החסימה בגרמניה (שיטה מעורבת) או בספרד (שיטה אזורית), ואינו צפוי להשפיע על המערכת הפוליטית באופן דומה למדינות אלה. על כן, העורכים השוואה בין אחוז החסימה בישראל, שהועלה במהלך כהונתה של הכנסת ה-19 ל-3.25%, לבין אחוז החסימה בגרמניה, שעומד על 5%, בלי להתייחס לשיטת הבחירות בשתי המדינות חוטאים באי־דיוק ניכר.

ממצאי הסימולציות על תוצאות בחירות 2015 בישראל שהבאנו כאן מראים שהעלאת אחוז החסימה הלגלי מ-2% ל-5% בשיטה הארצית הנהוגה היום מביאה לשינויים ניכרים הן בתוצאות הבחירות והן בהיערכות הנדרשת מהמערכת המפלגתית בעקבותיה, ואף יכולה להוביל לשינוי גורף ואולי קיצוני בנוף הפוליטי; לעומת זאת העלאה זהה באחוז החסימה בשיטה אזורית או מעורבת לא הייתה מביאה לשינויים גדולים כלל, וודאי שלא לשינויים קיצוניים.

הראינו, אם כן, שבשל התלות של השפעתו הפוטנציאלית של אחוז החסימה ברכיבי שיטת הבחירות האחרים, וספציפית בחלוקה למחוזות בחירה, יש צורך להיזהר באימוץ רכיב זה בלבד מתוך הצעות כוללות לשינוי השיטה. העלאת אחוז החסימה בשיטה הנוכחית והעלאת אחוז החסימה אגב הכנסת רכיב אזורי הם שני דברים שונים לחלוטין, ועל כן המערכת הפוליטית צריכה להביא זאת בחשבון בבואה לדון ברפורמות אלקטורליות. העלאתו של אחוז החסימה הלגלי ללא יישומן בד בבד של המלצות אחרות בעניין רכיבים אחרים בשיטה, כמו הכנסת רכיב אזורי, יכולה להוביל לתוצאות לא צפויות ואף בעייתיות בדמוקרטיה הייצוגית הישראלית. אנו מקווים כי מאמר זה יעודד דיון זהיר יותר בשינוי שיטת הבחירות בישראל, ומתוך תשומת לב מתאימה להשפעות השונות של אחוז חסימה לגלי בשיטות השונות.

נספח: מדינת ישראל לפי חלוקה למחוזות בחירה

מחוז	שם המחוז*	גודל המחוז	אחוז החסימה האינהרנטי (מרב'י)	בעלי זכות בחירה	בוחרים למושב	שיעורי הצבעה בפועל
1	תל אביב	11	8.3	518,327	47,121	66%
2	פתח תקווה	10	9.1	507,871	50,787	74%
3	ירושלים	10	9.1	493,357	49,336	67%
4	חיפה	10	9.1	476,003	47,600	63%
5	באר שבע	9	10.0	451,366	50,152	59%
6	רחובות	9	10.0	428,423	47,603	72%
7	אשקלון	8	11.1	409,079	51,135	67%
8	עכו	8	11.1	399,582	49,948	67%
9	רמת גן	7	12.5	323,888	46,270	73%
10	השרון	6	14.3	316,179	52,697	69%
11	חולון	6	14.3	287,979	47,997	61%
12	חדרה	6	14.3	276,353	46,059	68%
13	עפולה	4	20.0	200,864	50,216	71%
14	רמלה	4	20.0	192,140	48,035	70%
15	נצרת	3	25.0	166,589	55,530	61%
16	כנרת	2	33.3	102,989	51,495	63%
17	רמאללה	2	33.3	99,206	49,603	80%
18	גולן וצפת	2	33.3	96,434	48,217	65%
19	יו"ש**	2	33.3	72,509	36,255	77%
20	בית לחם	1	50.0	62,558	62,558	78%

* המחוזות ושמות המחוזות מבוססים על 25 הנפות הרשמיות של משרד הפנים בישראל. לפי פנקס הבוחרים 2015, ממוצע בעלי זכות הבחירה למושב בחלוקת כלל הקולות הכשרים ב־120 היה 49,000 איש למושב. גודל המחוז נקבע לפי חלוקת בעלי זכות הבחירה במחוז חלקי הממוצע למושב, ומושבים נוספים ניתנו לפי שיטת העודף הגדול ביותר.

** מחוז יו"ש מורכב מנפות: טול כרם, שכם, ג'נין, יריחו וחברון. את נפות רמאללה ובית לחם השארנו כמחוזות נפרדים, אך ניתן היה להרכיב גם מחוז אחד הכולל את כל שטחי יהודה ושומרון בגודל 5 מושבים.

מקורות

אטמור, ניר, וגדעון רהט, 2008. "רפורמה בשיטת הבחירות של ישראל: שיטות יחסיות-אזוריות ותוצאותיהן הפוליטיות", בתוך: ארו כסיף (עורך), *לחלק את הארץ: על שיטת החלוקה האזורית ועל אודות צדק חלוקתי (סדרת מצב האומה בעריכת גדעון דורון)*, ירושלים: כרמל.

דורון, גדעון, 2006. *משטר נשיאותי לישראל (סדרת מצב האומה בעריכת גדעון דורון)*, ירושלים: כרמל.
דיסקין, אברהם, ויצחק קליין, 2013. *תיקוני משילות: הערות לחקיקה והצעות לשינוי*, פורום קהלת למדיניות, מחקרי מדיניות, 11.9.2013.

זובידה, הני, 2008. "שינוי שיטת הממשל בישראל: מה (אם בכלל) ניתן ללמוד מנסיון העבר?", בתוך: ארו כסיף (עורך), *לחלק את הארץ: על שיטת החלוקה האזורית ועל אודות צדק חלוקתי (סדרת מצב האומה בעריכת גדעון דורון)*, ירושלים: הוצאת כרמל.

יעקבי, גד, 2008. "שיטת הבחירות והממשל בישראל: סיפור היסטורי ומפנה חיוני", בתוך: ארו כסיף (עורך), *לחלק את הארץ: על שיטת החלוקה האזורית ועל אודות צדק חלוקתי (סדרת מצב האומה בעריכת גדעון דורון)*, ירושלים: הוצאת כרמל.

ליס, יהונתן, 2014. "אחוז החסימה: לפיד דרש 6%; לבני התעקשה על 3%", *הארץ*, 11.3.2014.
מגידור, מנחם, 2007. *דוח ועדת נשיא המדינה לבחינת מבנה הממשל בישראל*, תל אביב: המרכז הישראלי להעצמת האזרח.

פרידברג, חן, וניר אטמור, 2013. "שיטת בחירות יחסית אזורית", בתוך: גדעון רהט, שלומית ברנע, חן פרידברג ועופר קניג (עורכים), *תיקון שיטת הממשלה בישראל*, ירושלים ותל אביב: המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד.

פרידברג, חן, ניר אטמור, ואנה קנפלמן, 2013. "השיטה היחסית וסף החסימה החוקי במבט השוואתי", בתוך: גדעון רהט, שלומית ברנע, חן פרידברג ועופר קניג (עורכים), *תיקון שיטת הממשלה בישראל*, ירושלים ותל אביב: המכון הישראלי לדמוקרטיה ועם עובד.

קניג, עופר, 2007. *"העלאת אחוז החסימה"*, אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה, 6.3.2007.
קניג, עופר, גדעון רהט, וראובן חזן, 2004. "האימוץ והביטול של הבחירה הישירה לראשות הממשלה ותוצאותיהם הפוליטיות", בתוך: אשר אריאן ומיכל שמיר (עורכים), *הבחירות בישראל – 2003*, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

רובינשטיין, אמנון, ואדם וולפסון, 2012. *באין ממשלה: איך לתקן את חלוקת המושב*, אור יהודה: זמורה-ביתן.

Alkin, Sinan, 2011. "Underrepresentative Democracy: Why Turkey Should Abandon Europe's Highest Electoral Threshold," *Washington University Global Studies Law Review* 10: 347–369.

Amorim Neto, Octavio, and Gary W. Cox, 1997. "Electoral Institutions, Cleavage Structures, and the Number of Parties," *American Journal of Political Science* 41 (1): 149–174.

Anckar, Carsten, 1997. "Determinants of Disproportionality and Wasted Votes," *Electoral Studies* 16 (4): 501–515.

Arrow, Kenneth, 1950. "A Difficulty in the Concept of Social Welfare," *Political Economy* 58: 328–346.

- Brichta, Avraham, 2001. *Political Reform in Israel: The Quest for a Stable and Effective Government*, Brighton: Sussex Academic Press.
- Carey, John M., and Simon Hix, 2011. "The Electoral Sweet Spot: Low-Magnitude Proportional Electoral Systems," *American Journal of Political Science* 55 (2): 383–397.
- Clark, William Roberts, and Matt Golder, 2006. "Rehabilitating Duverger's Theory Testing the Mechanical and Strategic Modifying Effects of Electoral Laws," *Comparative Political Studies* 39 (6): 679–708.
- Cox, Gary W., 1997. *Making Votes Count: Strategic Coordination in the World's Electoral System*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Duverger, Maurice, 1954. *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, New York: Wiley.
- Farrell, M. David., 2011. *Electoral Systems: A Comparative Introduction*, New York: Palgrave (2nd edition).
- Ferrara, Federico, and Erik S. Herron. 2005. "Going It Alone? Strategic Entry under Mixed Electoral Rules," *American Journal of Political Science* 49 (1): 16–31.
- Lijphart, Arend, 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty Seven Democracies, 1945–1990*, Oxford: Oxford University Press.
- Monroe, Burt L., and Amanda G. Rose, 2002. "Electoral Systems and Unimagined Consequences: Partisan Effects of Districted Proportional Representation," *American Journal of Political Science* 46 (1): 67–89.
- Rae, Douglas W., 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Rae, Douglas, Victor Hanby, and John Loosemore, 1971. "Thresholds of Representation and Thresholds of Exclusion: An Analytic Note on Electoral Systems," *Comparative Political Studies* 3 (4): 479–488.
- Rokkan, Stein, 1968. "Elections: Electoral Systems," in: David L. Sills (ed.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Vol. 5, London: Crowell-Collier Macmillan, pp. 6–21.
- Solt, Frederick, 2008. "Economic Inequality and Democratic Political Engagement," *American Journal of Political Science* 52 (1): 48–60.
- Taagapera, Rein, 1998. "Effective Magnitude and Effective Threshold," *Electoral Studies* 17 (4): 393–404.
- Taagapera, Rein, and Matthew Soberg Shugart, 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*, New Haven, CT: Yale University Press.
- , 1993. "Predicting the Number of Parties: A Quantitative Model of Duverger's Mechanical Effect," *American Political Science Review* 87 (2): 455–464.
- Tavits, Margit, and Taavi Annus, 2006. "Learning to Make Votes Count: The Role of Democratic Experience," *Electoral Studies* 25 (1): 72–90.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

הבחירות בישראל

2015

עורכים: מיכל שמיר | גדעון רהט

The Elections in Israel — 2015

Editors: Michal Shamir and Gideon Rahat

עריכת הטקסט: גלית שמאע, תמר שקד
סדר: נדב שטכמן פולישוק

האיור על העטיפה: אמנון להר (בן 11, 1971)

מסת"ב 978-965-519-202-5 ISBN

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר)
2017, תשע"ז

המכון הישראלי לדמוקרטיה
רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602
טל': 02-5300888
אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:
החנות המקוונת: <https://www.idi.org.il/books>
דוא"ל: orders@idi.org.il
טל': 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.